

Overdenking gehouden op 31 oktober 2021
in de cantatedienst in de Westerkerk Amsterdam
Psalm 46 en Bachcantate BWV 80, "Ein feste Burg ist unser Gott"
door dr. Cristina Pumplun

Een vaste burcht, een toevlucht, God als een burcht om te schuilen: Martin Luther schreef het lied "Een vaste burcht is onze God" rond 1529, in een roerige tijd, een periode van crisis zowel voor hem persoonlijk, als ook kerkelijk, maatschappelijk en politiek. Wat zag hij vóór zich bij het schrijven van die eerste regels van dit lied, zijn vrije bewerking van Psalm 46? Had hij er een beeld bij? Dacht hij aan de Wartburg, de hoog op een rots gebouwde burcht, boven het plaatsje Eisenach? Men had hem - dit jaar is dat exact 500 jaar geleden - naar die burcht gebracht, omdat zijn veiligheid in het geding was. Want Luther zat in een religieus-politiek buitengewoon complexe situatie, nadat hij vier jaar eerder, op 31 oktober 1517, een scherp en kritisch stuk tegen de praktijken van de kerk had gepubliceerd. Zijn leven stond op het spel. Hij moest, als het ware, onderduiken, al was dat tegen zijn zin. De Wartburg was geschikt: in alle opzichten een 'vaste burcht'.

Toen ik er vorige week in de herfstvakantie was, trof het me: hoe veilig deze plek inderdaad is, maar ook, dat een mens misschien zo wel politieke en persoonlijke vijanden die het op je gemunt hebben van zich af kan houden, maar dat, wat er binnen in je kan woeden aan angst, schuld- en zondebesef, twijfels, vragen naar de zin van je leven, dat daar geen driedubbel gezekerde slotpoort tegen helpt. De strijd die *in* een mens kan woeden, daar gaat het eigenlijk over in Luthers lied en in die Psalm 46, die hem zo dierbaar was, misschien juist vanwege de strijd tussen angst, bemoediging en moed, die erin verbeeld worden.

In de cantate, die Bach tweehonderd jaar later schreef, klinkt – zo ervaar ik het zelf – respect voor dit lied van Luther in alle noten door. Luther schreef sommige melodieën voor zijn liederen zelf, en dit lied is er waarschijnlijk één van. Je zou het als eerbetoon van Bach aan de reformator kunnen zien, dat de melodie en de liedtekst prominent door de gedeeltes van de cantate heen geweven zijn, en dat het openingskoor een ingenieus en complex spel met het lied van Luther is, een meesterlijk werk van de ervaren, oudere Bach. 'Een kathedraal' van tekst en muziek is het wel eens genoemd. En zo klinkt Bachs 'klankkathedraal' hier vanmiddag in de Wester, die nog wel eens 'de kathedraal van Amsterdam' genoemd wordt, nota bene op Hervormingsdag en bijna zeventig jaar, nadat dominee Hennie Visser is begonnen met deze cantatediensten. We zullen het straks ervaren, hoe indrukwekkend zo'n kathedraal muzikaal werk klinkt tussen de hoge zuilen van dit

kunstig bouwwerk van Hendrick de Keyzer. Alles klinkt mooier in de Wester - maar Bach helemaal!

Het zal in Bachs muziek ook te horen zijn, dat een kathedraal, een burcht, weliswaar een stevig huis is, maar dat ze belaagd kan worden van buitenaf en van binnenuit. De tekstdichter van de aria's in deze cantate, Salomo Franck, pakt het thema van de strijd op, in het tweede deel, bijvoorbeeld, waar het orkest illustreert, waar bas en sopraan over zingen: dat de strijdende mens niets uit kan richten zonder Gods steun in de rug. Een dergelijke strijdsymboliek staat ver van ons af en zeker, als het om geloof en kerk gaat. Maar ook bij Luther, bij Bach en bij tekstdichter Franck gaat het ten diepste om de weerbarstige en moeilijke momenten van het menselijk bestaan en dus ook om óns leven in de 21^e eeuw, waarin zelfs dezer dagen de strijdmetafoor weer helemaal terug is. Heet het niet bij ons, dat "we de strijd tegen corona" moeten winnen, "samen tegen corona", met in de eerste golf zelfs 'frontberichten' op TV? Ziekte en dood waren alles bepalend voor mensen vroeger, voor mensen, die zoveel minder medische, wetenschappelijke kennis hadden, maar ze breken net zo goed in ons mensenleven in, ondanks onze kennis, moderne wetenschap en techniek.

Voor Luther waren het tegenmachten, die hem achtervolgden en die hij ervoer in het oude Bijbelse beeld van de duivel. In het derde couplet van zijn lied - het vijfde deel van de cantate - lijkt het wel, alsof die tegenmacht, het kwaad, het hele couplet inneemt, maar dat dan op het laatst blijkt, dat één klein woordje maar - "ein Wörtlein" - alle tegenstand doet sneuvelen! Zo kan het zijn: soms rijst het kwaad huizenhoog en massief tegenover je op in allerlei vormen: jaloezie, corruptie, geldingsdrang, ziekte, angst. Maar het kan gebeuren, dat één raak gesproken woord het teniet doet en van zijn wapens ontdoet.

Welk woord dat precies is, dat is aan een ieder zelf. Maar de ervaring, dat jou iets goeds wordt aangezegd, dat je begrip ervaart, heling, door één woord, dat een woord bergen kan verzetten: dat ervaren mensen de eeuwen door. Woorden blijken beslissend te zijn bij belangrijke wendingen in de geschiedenis. "Unverzüglich" - per direct - zei de perswoordvoerder van de DDR-regering op 9 november 1989 en een uur later gingen de hefbomen open en begon de Berlijnse muur te vallen.

En elke tijd heeft haar eigen hervormers, die strijden met woorden. Vijfhonderdjaar geleden zat Luther op de Wartburg te werken aan de vertaling van de Bijbel, omdat hij zo overtuigd was van de heilzaamheid van woorden, van Gods Woord: woorden, die getuigen van bevrijding, van Gods liefde. "Ik heb daar op de Wartburg tegen de duivel gevochten - met inkt," zo zei hij er later over.

Martin Luther King, die naar Luther vernoemd is, verwoordde vier eeuwen later een droom van bevrijding, van liefde en broederschap van mensen ongeacht kleur en

afkomst. En afgelopen januari ter gelegenheid van de inauguratie van een nieuwe Amerikaanse president stond een jonge vrouw van kleur op de trappen van het Capitool in Washington. Zij tekende in woorden haar beeld van een toekomst in vrijheid. Armanda Gorman dichtte, en ik citeer haar in de vertaling van Zaire Krieger:

“We gaan niet terug naar wat was,
maar bewegen naar wat zal zijn (...)
welwillend en heldhaftig,
fier en vrij (...)
Verbinden we vergeving en kracht,
gerechtigheid en macht,
dan wordt liefde onze nalatenschap
en progressie, het erfdeel van ons nageslacht. (...)
De ochtend bloeit vrij van pijn,
want er is altijd licht,
als we de moed hebben het te zien,
als we de moed hebben het te zijn!”

Amen.